

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню стану національної продовольчої безпеки, гарантування якої забезпечує виключно галузь сільського господарства. Встановлено, що індикатори продовольчої безпеки в певній мірі відображають соціально-економічне становище в країні. Запропоновано розглянути продовольчу безпеку як складову сталого розвитку, а індикатори продовольчої безпеки – як такі, що характеризують рівні соціального, економічного та екологічного розвитку суспільства.

Ключові слова: сталий розвиток, сільське господарство, продовольча безпека, продовольча незалежність, структура харчування

Annotation.

Statement of problem. The aim of the article is to research modern state food security through basic components of sustainable development, including agriculture. The objective of the article: To implement a quantitative and qualitative evaluation of the production and consumption of food by the population of Ukraine according to selected indicators of food security; To substantiate the need for positioning and supplementation of indicators of food security in conformance with components of sustainable development.

Results of the research. It is determined that the indicators of food security to some extent reflect the socio-economic situation in the country. It is suggested to consider the food security as part of sustainable development and food security indicators as those which characterize the social, economic and environmental development of the society. It's proved that the transfer of the field of agriculture to sustainable development is necessary to ensure food security of the state, and completion of existing indicators by the indicators of quality will give an opportunity for a more complete analysis of food security of the country and human.

Conclusions. To some extent food security reflects the condition of the economy of the state in the context of sustainable development. Condition of the economy of the state indicates the existence of specific threats to food security, both at the country level and at the human level. This concerns quantitative and qualitative parameters which are being reflected in the economic, environmental and social levels of sustainable development. Ensuring the food security is a complex problem. Agriculture plays a key role in solving this problem. Therefore, to guarantee unimpeded access of Ukraine's population to safe and high quality food, thus ensuring food security and independence of the country, the government can only in case of transferring the branch of agriculture to the sustainable development.

Key words: sustainable development, agriculture, food security, food safety, food structure

Постановка проблеми. До галузі сільського господарства висувуються високі вимоги щодо вирішення проблем голоду. За даними ФАО ООН за період 2010-2012 рр. близько 870 млн людей (а це кожна восьма людина в світі) споживають у недостатній кількості продовольства для задоволення власних мінімально необхідних енергетичних потреб. Питання голоду носить історичний характер, яке особливого загострення набуло в II половині ХХ ст. Діяльність створеного на той час Римського Клубу спрямовувалася на вирішення проблем дисгармонійного розвитку людства – превалювання потреб зростаючої чисельності населення планети (в т.ч. і в продуктах харчування) над обмеженістю ресурсів для задоволення цих потреб. Проблема голоду має багатоплановий характер, адже суттєво впливає на всі сторони суспільного буття та перебуває у

тісному взаємозв'язку з соціальною, економічною та екологічною сферами. Цілком закономірним є і виникнення ідеології сталого розвитку, яка покликана збалансувати потреби і обмеження населення. За даними Комісії ООН зі сталого розвитку чисельність населення до 2025 року зросте до 8,5 млн. осіб, що підвищує ризики збільшення масштабів голоду та висуває проблему голоду на перше місце. Гарантування продовольчої безпеки є одним із завдань сталого розвитку суспільства загалом та сільського господарства зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми забезпечення населення продовольством та гарантування продовольчої безпеки держави присвячені праці відомих вчених економістів: О.Г. Білоруса [1], В.І. Власова [1, 2], Л. В. Дейнеко [3], П.Т. Саблука [1], В.П. Саблука [2], І.І. Луки-

нова [4] та інших. Серед вчених значну увагу проблемам глобалістики і подолання світового голоду приділяють О.Г. Білорус [1], В.І. Власов [1], П.Т. Саблук [1]. Питання оцінки та забезпечення національної продовольчої безпеки висвітлені у працях В.І. Власова [2], В.П. Саблука [2], І.І. Лукінова [4], Л.В. Дейнеко [3] й ін. Науковці сходяться на думці, що провідну роль у вирішенні проблеми голоду як на глобальному так і на національному рівнях відіграє і надалі буде відігравати сільське господарство. Проте, питання забезпечення продовольчої безпеки нині залишається відкритим та, враховуючи сучасні вимоги розвитку людства, потребує більш детального дослідження, зокрема, з точки зору концепції сталого розвитку сільського господарства.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану продовольчої безпеки держави через базові складові сталого розвитку. *Завдання:* здійснити кількісну й якісну оцінку виробництва та споживання продовольства населенням України за обраними індикаторами продовольчої безпеки; обґрунтувати необхідність позиціонування та доповнення індикаторів продовольчої безпеки за складовими сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу досліджень. Національна державна політика націлена на гарантування продовольчої безпеки країни. Це передбачає Конституція України, зокрема «кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло» [5, ст. 48] та «кожному гарантується право вільного доступу до інформації ... про якість харчових продуктів» [5, ст. 50]. Крім того, підписавши у 2003 р. Статут Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО ООН), Україна взяла на себе зобов'язання щодо участі у вирішенні проблем глобальної продовольчої безпеки, зокрема, шляхом «сприяння зростанню світової економіки і забезпечення свободи людства від голоду» [6].

В національному законодавстві продовольча безпека визначена як «захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів

харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності» [7, ст. 2.13].

Продовольча безпека країни залежить від обсягів виробництва та споживання, тому на думку вчених [2], вона повинна розглядатися у двох аспектах – продовольча безпека людини (як забезпеченість кожної людини, певним набором продуктів харчування) та країни (продовольча самозабезпеченість, що оцінюється окремо по кожному виду продовольства).

Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» (№ 1379, 2007 р.) визначені основні індикатори продовольчої безпеки країни, зокрема граничний рівень продовольчої незалежності (30%), проте, в контексті нашого дослідження розглянемо продовольчу безпеку країни через рівень самозабезпеченості (відношення виробництва продукції до внутрішнього її використання). Як вказують дослідження авторів [4], а також деякі акти національного законодавства [8]: продовольча безпека має забезпечуватися основними групами вітчизняних сільськогосподарських продуктів на рівні не менше 80% попиту внутрішнього ринку (рівень самозабезпеченості). Проте, такий показник в ряді розвинених країн значно, вищий: так, наприклад, США, Франція підтримують самозабезпеченість на рівні більше 100 %, Німеччина – 92 % [9]. За даними Служби статистики України рівень самозабезпеченості держави досить високий (рис.1). Загрозу для продовольчої безпеки становить дефіцит таких продуктів харчування, як плоди, ягоди та виноград (71,8 %), на досить низькому рівні країна забезпечена м'ясом та м'ясопродуктами (88,9%).

Проте, в даному випадку ми говоримо лише про кількісні показники, дані ж про якість цих продуктових товарів відсутні. Сьогодні здебільшого ми збираємо зерно пшениці 2-го та 3-го класу (їх частка у валовому зборі 2012 р. становила відповідно 41,4% та 38%, тоді як 1-го – 1,78% [11]), вирощуємо пшеницю переважно м'яких сортів, у складі значної частини молока та молокопродуктів містяться рослинні жири; у структурі виробництва м'яса переважає м'ясо птиці (48,6%);

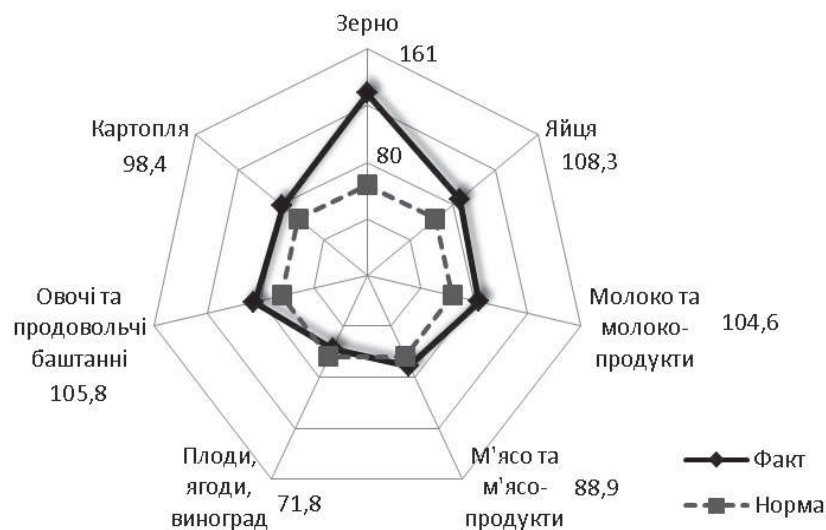

Рис.1. Рівень самозабезпеченості основними видами продовольства населення України у 2012 році (%)

Джерело: [10, с. 39]

85,7% овочів вирощується в господарствах населення, які враховуючи невеликі розміри земельних ділянок, не в змозі впровадити відповідні технології вирощування та забезпечити дотримання стандартів якості виробництва і, відповідно, якості продукції. Тому, поряд з кількісними індикаторами продовольчої безпеки, які визначають обсяги споживання, мають бути і якісні, адже, якість продуктів харчування є одним із ключових факторів конкурентоспроможності продукції та здоров'я населення.

Продовольчу безпеку людини розглянемо у контексті рівня споживання продуктів харчування, а саме – достатність споживання окремого виду продукту, який входить до складу споживчого кошику та енергетична цінність добового раціону. У Постанові Кабінету Міністрів України № 656, 2000 р. [12] визначено перелік груп продуктів харчування та граничний середньодобовий обсяг, необхідний для забезпечення фізіологічних норм. Так, кількісна достатність споживання продуктів харчування визначається їх калорійністю (енергетичною цінністю раціону харчування) – табл. 1., тоді як якісна – часткою мікроелементів в загальній енергетичній цінності раціону харчування (різноманітність раціону харчування).

Аналіз споживання продуктів харчування в Україні свідчить про енергетичний дефіцит, в т.ч. в порівнянні з мінімальною нормою споживання, з споживанням в 1990 р.

та в США. Крім того, більшу частину калорійності середньодобового раціону складають продукти рослинництва (близько 70%), в той час як за нормами не менше 55% добового раціону повинне забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження. Варто зазначити, що і норми споживання, і методика їх розрахунку не відповідають сучасним вимогам (обсяг набору продуктів харчування забезпечує лише фізіологічний мінімум). Структура споживання продуктів харчування на рівні країни суттєво відхиляється від норм (див. табл. 1).

Поряд з проблемою недоїдання виникає і проблема різноманітності харчування (так званий «прихований голод» – дефіцит мікроелементів). Нераціональна структура споживання продуктів харчування може мати декілька причин, зокрема, економічна недоступність продовольства для окремих груп населення. Це пояснюється досить низьким рівнем заробітної плати, та високою її часткою, що витрачається на продовольство (52,9% в 2012 р., тоді як граничний критерій економічної доступності продуктів встановлений Постановою Кабінету Міністрів України № 1379 на рівні 60%). В країнах ЄС та США на продовольчий кошик витрачається лише 10–20% сукупного доходу населення, що вказує на порівняно низьку купівельну спроможність громадян України та цінову недоступність продуктів харчування.

Таблиця 1

Порівняння споживання основних продуктів харчування (на 1 особу за рік)

Нормативний набір продуктів харчування	Фактичне споживання, кг			Норми споживання, кг		Фактичне споживання в Україні (2012 р.) у % до			
	Україна		США	Україна		Укр.	США	Норми	
	2012 р.	1990 р.	2008 р.	мінім.	раціонал	1990 р.	2008 р.	мін.	раціон.
Хлібопродукти	109	141	89,1	123,4	101	129,4	122,3	88,3	92,7
Картопля	140	131	...	95	124	93,6	...	67,8	88,6
Овочі та баштанні	163	102,5	178,1	110	161	62,9	91,5	67,5	98,8
Плоди, ягоди, виноград	53	47,4	113,8	64	90	89,4	46,6	120,8	170,0
М'ясопродукти	54	68,2	90,0	53	80	126,3	60,0	98,1	148,1
Молоко	215	373,2	272,4	148,5	380	173,6	78,9	69,1	176,7
Яйця, шт.	305	272	243,6	220	290	89,2	125,2	72,1	95,1
Цукор	38	50	30	37	38	131,6	126,7	97,3	100
Олія	13	11,6	...	7,1	13	89,2	...	54,6	100
Калорійність середньодобового раціону, ккал.	2954	3597	3900	2971	2500	82,1	75,7	99,4	118,2

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, Департаменту сільського господарства США та [12].

Примітки: ... – дані відсутні

Продовольча безпека є чільною складовою сталого розвитку сільського господарства, а його індикатори в певній мірі відображають макроекономічний стан соціальної, економічної та екологічної сфер розвитку як сільського господарства, так і економіки в цілому. Позиціонування цих індикаторів відносно базових складових сталого розвитку зображено на рис 2.

Розглянуті нами аспекти продовольчої безпеки є взаємодоповнюючими. В даному випадку, забезпечуючи продовольчу безпеку державою виконуються різні соціально-економічні функції. Так, рівень продовольчої самозабезпеченості здебільшого відображає економічний вимір сталого розвитку (співвідношення обсягу внутрішнього валового виробництва до внутрішнього споживання), тоді як соціально-економічний вимір відображений через фізичну та економічну доступність цих же продуктів харчування для населення. Окремим питанням екологічної складової сталого сільськогосподарського виробництва є якість продуктів харчування, зокрема, відповідність санітарно-гігієнічним нормам продукції, якісний її склад, а також антропогенний вплив на природне середовище у процесі здійснення сільськогосподарської діяльності (забруд-

нення довкілля та виснаження природних ресурсів тощо). Якщо кількість виробництва сільськогосподарських продуктів визначається ринком за регуляторної участі держави в залежності від платоспроможного попиту населення на продукти харчування та експортного потенціалу, то якість встановлюється державними стандартами, використання яких носить добровільний характер.

Проблема продовольчої безпеки, як один із чинників формування передумов сталого розвитку, не повинна зводитися тільки до збільшення об'ємів виробництва продуктів харчування, адже це збільшення зазвичай відбувається за рахунок нехтування раціональними методами господарювання, що завдає шкоди як природі, так і людині і суперечить засадам сталого розвитку, який визнано міжнародною спільнотою ідеологією розвитку людства на XXI ст. Головною перешкодою на шляху переходу сільського господарства до сталого розвитку є те, що його складові у багатьох випадках конкурують між собою за дефіцитні ресурси, зокрема, на економічне зростання зазвичай виділяється переважна частка ресурсів з відповідним зменшенням їх на вирішення соціальних і екологічних питань.

Рис 2. Позиціонування індикаторів продовольчої безпеки відносно базових складових сталого розвитку

Джерело: розроблено автором на основі нормативно-правових актів України та [2]

Доцільно було б переглянути індикатори продовольчої безпеки (як людини так і країни) та доповнити їх індикаторами безпе́чності й якості продуктів харчування, а також придатності умов для вирощування безпечної продукції, що в подальшому дозволить більш повно оцінювати продовольчу безпеку та незалежність країни.

Висновки. Продовольча безпе́ка в певній мірі відображає стан економіки держави у контексті сталого розвитку. Її стан свідчить про існування загроз продовольчої безпе́ки, як на рівні країни, так і на рівні людини. Це стосується кількісних та якісних параметрів,

що знаходять своє відображення у економічному, екологічному та соціальному вимірах сталого розвитку суспільства. Забезпечення продовольчої безпе́ки держави є комплексною проблемою, у вирішенні якої основне навантаження «лягає на печі» сільського господарства. Тому, гарантувати безперешкодну доступність населення України до безпечних та якісних продуктів харчування, там самим, забезпечуючи продовольчу безпеку та незалежність країни, держава може виключно у випадку переведення галузі на засади сталого розвитку.

Список літератури.

1. Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство: [монографія] / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.
2. Власов В. І. Методичні підходи щодо оцінки продовольчої безпе́ки країни / В. І. Власов, В. П. Саблук, М. А. Лисак // Економіка АПК. – 2009. – № 8. – С. 43 – 45.
3. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку / [Л. В. Дейнеко, А. О. Коваленко, П. І. Коренюк, Е. І. Шелудько]; за ред. Б. М. Данилишина. – К.: Наук. думка. – 2007. – 276 с.

4. Лукінов І.І. Про стратегію трансформування АПК та забезпечення продовольчої безпеки України / І.І. Лукінов, П.Т. Саблук // *Економіка України*. – 2000. – № 9. – С. 62-81
5. Конституція України // *Відомості Верховної Ради України*. – 1996. - № 30.– Ст. 141.
6. Статут продовольчої та сільськогосподарської організації ООН : Закон України N 1334-IV від 25.11.2003 // *Відомості Верховної Ради України*. – 2004. – № 15. – Ст. 211
7. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України № 1877 від 24.06.2004 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2004. - № 49.– Ст. 527
8. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 806-р від 17.10.2013 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>
9. Паневник Т. М. Кооперація як фактор забезпечення продовольчої безпеки держави [Електронний ресурс] / Т. М. Паневник – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnu/2009_141/09ptm.pdf.
10. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України, 2012 рік : Статистичний збірник / За ред. Н.С.Власенко, відп. за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 56 с.
11. Маласай В. Простежується стійка динаміка до підвищення якості вітчизняного зерна / В. Маласай // *Зернові орієнтири України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/Zikh/2013_1/ZIH_1_13_11.pdf
12. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних та демографічних груп населення: Постанова Кабінету Міністрів України № 656 від 14.04.2000 // *Офіційний вісник України* від 05.05.2000 р. – № 16. – С. 97.